

40 години на Допълнителните протоколи към Женевските конвенции от 1949 г.

Днес отбелязваме годишнината от допълнителните протоколи от 1977 г. и влиянието им върху това как се водят въоръжени конфликти днес. Преди четиридесет години протоколите кодифицират основните принципи и правила на международното хуманитарно право (МХП). Те също така разработват нови правила, за да отразят променящото се лице на съвременните конфликти. Днес тези приноси все още стоят на преден план в съвременните конфликти, като защитават цивилни граждани от най-тежките военни последици и ръководят действията на страните във въоръжени конфликти, докато регулират бързо променящите се реалности на съвременните конфликти.

1. Значение на Допълнителните протоколи

Защо са значими Допълнителните протоколи?

- Допълнителните протоколи (ДП) са **сред най-широко ратифицираните международни инструменти**, като 174 държави са страни по Първия ДП и 168 по Втория ДП. Като такива - заедно с Женевските конвенции - те формират основите на МХП и са крайъгълни камъни за защита и зачитане на човешкото достойнство във въоръжени конфликти. За разлика от Женевските конвенции от 1949 г. обаче протоколите не са универсално ратифицирани. Всеобщата ратификация на тези инструменти е важна стъпка за подобряване на защитата на хората, засегнати от въоръжени конфликти по света.
- Протоколите също допринасят за формирането на **обичайно право**. Широкото участие в договарянето на ДП от страна на държавите и фактът, че по-голямата част от неговите разпоредби са приети с консенсус, са ключови фактори и много от приетите правила допринесоха за формирането на обичайните правила на МХП, които обвързват всички държави - включително тези, които не са страни по договорите. Изясняването на обичайното право оказва особено влияние върху приложимото право към немеждународните въоръжени конфликти (НМВК). Например проучването на МКЧК за обичайното МХП идентифицира 161 правила - от които 149 се прилагат и в НМВК.

- Освен това, протоколите създават основите и вдъхновяват развитието на многобройни **договори, посветени на оръжията**, поради въвеждането на принципа, че страните не могат да използват неограничено средствата за водене на бойни действия. Такива например са последващите Конвенция от 1980 г. за забрани или ограничения за използването на определени конвенционални оръжия, която забранява няколко особено жестоки оръжия или ограничава тяхното използване; Конвенцията за забрана на употребата, складирането, производството и трансфера на противопехотни мини (1997 г.). Няма съмнение, че приемането на допълнителните протоколи допринесе за тези процеси и че оръжейните договори, които се размножават от 1977 г. насам, намаляват болката и страданията на жертвите на война всяка година.
- Протоколите също така допринасят за **международното наказателно право и борбата срещу безнаказаността**. Първият ДП разшири списъка на тежките нарушения на МХП, пораждащи индивидуална наказателна отговорност. Вторият ДП прояви пътя за международното право в областта на НМВК, като изчисти пътя за борба срещу безнаказаността, който е особено важен предвид разпространението на НМВК днес. Въпреки че Вторият ДП не съдържа изрична разпоредба, определяща индивидуална наказателна отговорност за военни престъпления, през 1994 г. Съветът за сигурност предоставя на Международния наказателен съд за Руанда юрисдикция за такива нарушения. Една година по-късно, Международният Трибунал за бивша Югославия в своето значително решение на Тадич, установява, че е налице индивидуална наказателна отговорност за нарушения на обичайното право на НМВК. Днес Уставът на Международния наказателен съд обяснява списък със сериозни нарушения на законите и обичаите на НМВК. И накрая, много държави са приели нормативни рамки (над 50 държави криминализират нарушенията на Първия ДП) и създават силни юридически механизми и ефективни мерки за предотвратяване на сериозни нарушения на МХП, извършени при двата вида конфликти, и за преследване на лицата, отговорни за извършването им.
- Освен това, в днешните конфликти, **воденето на военни действия** често се подобрява, тъй като въоръжените сили работят за прилагането на МХП при планирането и провеждането на атаките. Например, много военни наръчници, включително тези на държави, които не са или не по това време не са страни по ДП, установяват принципа на пропорционалност - включително тези на

Индонезия, Израел, Кения, Филипините, Обединеното кралство и Съединените щати .

- Правилата в АП, свързани с действията **за оказване на помощ и граждански медицински персонал, съоръжения и транспорт**, са допринесли за осигуряването на жизненоважна помощ на жертвите на въоръжени конфликти. Днес МКЧК присъства в повече от 80 държави по света. През изминалата година МКЧК може да подкрепи повече от 50 000 болни и ранени, както и 148 извънредни пунктове за първа помощ, намиращи се в близост до бойни зони. Това са примери на протоколите в действие.
- Най-накрая, и може би най-конкретно, истинският триумф на АП е тяхната способност да се трансформира **на практика и да се прилагат при съвременните конфликти**.

2. Цел и съдържание на Допълнителните протоколи

По време на Дипломатическата конференция през 1974-1977 г., за създаването на Допълнителните протоколи една от основните цели на МКЧК е **да потвърди съществуващите принципи на МХП**, които вече са част от конвенционалното и обичайно международно право, но които са договорени в друг исторически контекст. Макар че конвенциите от 1949 г. до голяма степен са договорени от европейските държави, в преговорите по Протоколите към тях се включват вече 124 държави. Загрижеността и приоритетите на новосъздадените независими държави - включително класифицирането на войните за независимост, третирането на партизанските бойци, незаконността на апартейда и статута на наемниците - намират израз в протоколите, като същевременно остават верни на общоприетата хуманитарна цел. По този начин новите държави придобиха по-голямо чувство за собственост върху МХП и потвърждаването на основните принципи на МХП от по-широката международна общност през 70-те години на миналия век бе само по себе си важна цел.

Като втора цел, ДП имат за цел **да кодифицират и постепенно да разработят правила за воденето на военни действия**. През 1949 г. държавите не успяват да постигнат съгласие по тези правила, по-специално поради непримиримите различия по отношение на ядрените оръжия. Освен това Хагското право, което се занимава с военните действия и употребата на оръжия, не е претърпяло никакво значително

преразглеждане след 1907 г. По този начин правилата за провеждане на военните действия се дължат на здрава доза универсална проверка, кодификация и развитие.

Сред най-важните правила, съдържащи се в протоколите, са тези за **защита на цивилното население и обектите срещу последиците от военните действия**. Например, Първият допълнителният протокол включва определения на ключовите понятия "въоръжени сили", "военни цели", както и на "цивилни" и "цивилни обекти". Той формулира ключови принципи за провеждането и планирането на бойните действия, включително принципите на разграничаване, пропорционалност и предпазни мерки - всички те спасяват всеки ден живота на бойните полета по света. Той забранява и атаките срещу цивилното население и граждански обекти.

Трето, като се признава увеличението в броя на **немеждународните ВК**, друг важен принос на протоколите е да се осигури по-голяма защита на гражданите, засегнати от тези ситуации. Тъй като първият договор, посветен изключително на защитата на засегнатите от НМВК лица, Вторият ДП доразвива Общия член 3 и изрично разширява основните правила на МХП по отношение на тези конфликти. Например Вторият ДП укрепва основните гаранции, с които се ползват всички лица, които не участват или вече не участват във военните действия; забранява атаките срещу цивилни граждани; регулира принудителното преместване на цивилни лица; защитава целия медицински персонал, звена и транспортни средства, било то цивилни или военни. Вторият ДП представлява голяма крачка, за да се гарантира, че цивилните граждани, засегнати от НМВК, се възползват от основните защиты, съществуващи за МВК.

И накрая, допълнителните протоколи се стремят да отчетат **новите реалности на войната** в една ера, белязана от освободителни войни, партизански тактики и актове на терор. През десетилетията след Втората световна война избухват войни за национално освобождение в Африка и Азия. Тези конфликти се характеризират с асиметрична война, където партизанските бойци се сблъскват с организирани, добре оборудвани армии с превъзхождащи ги оръжия. Освен това, нарастването на броя на немеждународните конфликти, които бързо надвишават междудържавните конфликти, се насочват към цивилните граждани и ги превръщат в основни жертви, до голяма степен извън защитния обхват на МХП (с изключение на Общия член 3 от Женевските конвенции от 1949 г.) Освен това съществуват нови реалности на бойното поле. Развитието на нови оръжейни технологии, например въздушно оръжие и ракети,

състезанието за въоръжаване в Студената война, заплашва да разшири безкрайно бойното поле. Във връзка с това бяха са необходими разяснения и консенсус по отношение на разрешените методи и средства за война. Така Общото събрание на ООН, през 1968 г. подчертава необходимостта от допълнителни хуманитарни конвенции или от преразглеждане на съществуващото право с цел по-добра защита на жертвите и ограничаване или забрана на използването на определени средства и методи на война, което довежда до приемането на Допълнителните протоколи през 1977.

Протоколите също укрепват **правилата, които уреждат тероризма във въоръжени конфликти**. В допълнение към **изричната забрана** на всички действия, насочени към разпространяване на терор сред цивилното население, Протоколите забраняват редица актове, които биха могли да се считат за терористични атаки. Те включват атаки срещу цивилни и цивилни обекти; Безразборни атаки; Атаки срещу местата за поклонение; Атаки срещу съоръжения и инсталации, съдържащи опасни сили; И вземането на заложници.

3. Продължаващото значение на допълнителните протоколи при модерните въоръжени конфликти

Днес често чуваме три основни опасения относно МХП:

- "Правото не е адекватно на характера на въоръжения конфликт днес".
- "Правото не е приложимо в контекста на борбата с тероризма".
- "Правото налага несправедливи симетрични задължения на страните в асиметрични конфликти".

Тези съображения не са нови; всъщност съществуващите предизвикателства пред МХП, включително увеличаването на НМВК и бързият напредък на съвременните технологии, са именно проблемите, към които са насочени текстовете на Допълнителните протоколи. Предизвикателствата, породени от асиметричните конфликти и борбата срещу тероризма, които редовно чуваме днес, са всъщност причините, довели до започване на преговорите за приемане на протоколите.

Следователно основното предизвикателство, пред което сме изправени днес, не е приложимостта на съществуващите правила на МХП, а по-скоро подобряването на тяхното прилагане.

И накрая, въпреки че постигането на по-голямо зачитане на Допълнителните протоколи е от решаващо значение, това не означава, че няма възможност за по-нататъшно изясняване или развитие на тяхното съдържание. Например, независимо от съществуването на правила, отнасящи се до НМВК в Общия член 3 на ЖК и Втория ДП, все още съществува разлика между МХП, уреждащи тези ситуации, в сравнение с МВК, например по отношение на лишаването от свобода. Освен това, все още съществуват трудности при прилагането и тълкуването на закона, по-специално в отговор на нови заплахи, нови участници и нови средства и методи на война. Продължават дебатите относно тълкуването на някои ключови правни понятия, които са от решаващо значение за защитата на цивилни и цивилни обекти, като например принципа на пропорционалност. В резултат на това е необходимо да се продължи отразяването им и други въпроси, за да потвърдим, изясним или развием МХП, където е необходимо, за да не се допусне понижена правна закрила на жертвите на войната.

4. Заключение

Допълнителните протоколи са приети в една изключително сложна историческа обстановка, породена от поляризацията на Студената война, на фона на тревогата от ядреното оръжие и където новите независими държави сядат на преговори пред техните колониални сили. Въпреки геополитическата обстановка, държавите през 70-те години на миналия век успяват да изяснят принципите на МХП на практика. Протоколите и правото, за чието развитие те са допринесли, намират баланс между военната необходимост и хуманността. Те са внимателно договорени и трудно извоюван компромис и остават много актуални днес. Тяхното спазване и познаване на тези важни закони имат важно практическо значение за днешните конфликти и за хуманитарното им въздействие върху хората, засегнати от въоръжени конфликти всеки ден.

Яна Михайлова

Магистър по Международно Хуманитарно право

Юрисконсулт, дирекция „Правна“

Български Червен Кръст